

рахуваних понять. Суттєві корективи в розуміння концепції Ф. де Соссюра вносить підрозділ про лінгвістичну семіотику, зокрема розуміння знака. Як виявив аналіз, проведений дослідницею, термін «знак» у тому розумінні, яке масово приписують Соссюрові, не має нічого спільного з його концепцією. Абсолютно новим є представлення четвіркових (тетричних) семіотичних відношень на протизвагу традиційному розумінню знака як поєднання поняття й акустичного образу, особливо з огляду на те, що сам Ф. де Соссюр рішуче не погоджувався з простим білатеральним розумінням знака. Цікавим є також те, що замість звичного акустичного образу в Соссюра пропонується нова одиниця — вокальна (голосова) фігура як акустико-артикуляційна єдність. Це розуміння набагато ближче до розуміння фонетики І. О. Бодуеном де Куртене.

В останньому розділі «Проблема філософсько-методологічних основ і джерел концепції Ф. де Соссюра» (с. 200–256) на особливу увагу заслуговує фрагмент аналізу дослідницької методики лінгвіста, адже він постає

вагомою підставою для твердження, що Ф. де Соссюра аж ніяк не можна вважати автором дихотомії синхронії й діахронії. Більше того, виявилось, що й сам термін «діахронія» не має нічого спільного з відомою концепцією і постає здебільшого як винахід укладачів «Курсу загальної лінгвістики» разом з низкою інших термінів (*image acoustique, signe, parole, signifié* або *signifiant*), уведених до наукового обігу або переосмислених А. Сеше та Ш. Баллі.

Рецензована монографія О. П. Просяник містить значний за обсягом корпус оригінальних даних (французькою мовою). Авторка доволі обережно звіряє його з іншими фрагментами текстів соссюрівських автографів, а також здійснює критичний аналіз матеріалів, перекладених російською мовою.

Отже, праця О. П. Просяник «Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції» є суттєвим внеском у загальнолінгвістичну та історіографічну теорії сьогодення. Тому згадана в ній деміфологізація постає як шлях до уникнення суперечностей у межах класичної теорії Ф. де Соссюра.

Н. ДЬЯЧОК
(Дніпро)

Войцехівська Н.К.

КОНФЛІКТНИЙ ДИСКУРС: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ І КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

К. : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2018. — 404 с.

У сучасному українському науковому дискурсі мова нерідко постає об'єктом комплексних міждисциплінарних студій, підґрунтя яких формують не лише філологічні, а й енциклопедичні знання. Здобутки сучасної лінгвістичної когнітології, аксіології, соціо- та прагмалінгвістики, лінгвокультурології, лінгвоконфліктології, теорії мовної комунікації, дискурс-аналізу уможливають новий, екстралінгвальний, підхід до потрактування мовних явищ, коли поняттєві образи в мовній свідомо-

сті кваліфікують невіддільно від психологічних, соціальних, культурологічних тощо феноменів. Саме в такому річищі виконано й монографію Н. К. Войцехівської, у якій запропоновано цілісну концепцію конфлікту як когнітивного та лінгвокультурного явища, вербально оформленого згідно з нормами українськомовного дискурсу.

Щоб усеохопно проаналізувати конфліктний дискурс, дослідниця визначає низку амбітних завдань. Зокрема, вона намагається сформу-

вати теоретичні засади лінгвістичної кваліфікації конфліктного дискурсу, виявити природу й типологію мовленнєвих конфліктів, визначити фактори, що зумовлюють зародження, розвиток і розв'язання суперечностей на різних етапах діалогу. Н. К. Войцехівська досліджує мовні засоби, які репрезентують мовленнєві стратегії, тактики та прийоми конфліктного дискурсу, аналізує соціально-рольові характеристики мовної конфліктної особистості, з'ясовує роль особистісних якостей індивіда та його емоційного стану в розгортанні та розв'язанні конфлікту. Авторка не обійшла увагою й основні сценарії дисгармонійного спілкування, моделі комунікативної поведінки в ситуаціях конфліктного типу, висвітлила структурні, процесуальні та квалітаивні ознаки конфліктної взаємодії тощо.

Наукову достовірність цієї праці забезпечує, зокрема, її джерельна база: етимологічні, історичні, тлумачні та спеціальні словники, філологічні енциклопедії, а також вузькоспеціалізована література з досліджуваної проблематики як вітчизняних, так і зарубіжних авторів.

Структура рецензованої монографії послідовна, струнка, її формують вступ, сім розділів, висновки та бібліографія.

У першому розділі, традиційно присвяченому систематизації теоретичних засад дослідження, авторка узагальнює сучасні досягнення вітчизняної та зарубіжної лінгвістики, літературознавства, психології, соціології та інших соціогуманітарних наук щодо сутності конфлікту, окреслює ознаки й причини комунікативно-дискомфортного діалогу, а також визначає роль комунікативних бар'єрів у виникненні конфліктного дискурсу. На особливу увагу заслуговує етимологічний аспект дослідження слова «конфлікт», звернення до порівняльної характеристики його походження в слов'янських та неслов'янських мовах, що посприяло ґрунтовнішому аналізу конфлікту як мовносоціального феномену. У цьому розділі також зроблено спробу відшукати коректний термін для означення дисгармонійного напруженого спілкування. Дослідниця наголошує, що крім терміна «конфлікт» наявні й інші («незгода», «спір» / «суперечка»,

«протиріччя», «зіткнення», «конфронтація», «протидія» і под.), які доречні не лише щодо конфліктного спілкування, а й щодо інших різновидів діалогічного мовлення. Однак, на думку авторки, за певних умов ці поняття мають пряме чи опосередковане відношення до конфліктної взаємодії: спір / суперечка / сварка — як її форма; незгода / заперечення — як один з реактивних мовленнєвих актів у процесі розвитку діалогу; непорозуміння / нерозуміння, а також розбіжності / протиріччя комунікантів — як можливі причини конфлікту; протидія, протиборство, зіткнення учасників дискурсу — як його складники (с. 55). Н. К. Войцехівська також розмежовує поняття комунікативного (мовленнєвого) конфлікту та комунікативних невдач, девіацій і дискомфорту, які визначає як порушення умов успішності вербальних інтеракцій та можливі причини міжособистісного конфлікту (с. 36–44).

Матеріал другого розділу монографії стосується аналізу структурно-динамічних і типологічних характеристик конфліктного спілкування, визначення причин конфронтації в діалогічному дискурсі.

Як твердить дослідниця, структурними елементами міжособистісної взаємодії конфліктного спрямування є мовці (а також сторонні учасники) з наявним фондом знань і досвіду (пресупозицією), їхні висловлення стосовно предмета конфлікту як причини протиборства й комунікативна ситуація (конситуація, контекст), що містить фізичні, соціально-психологічні, часові, просторові та інші умови інтеракції, а також характеристики мовців (рольовий статус, взаємини, характер спілкування) (с. 94). Динаміка конфлікту виступає єдністю, як мінімум, трьох взаємопов'язаних стадій: передконфліктної, стадії відкритого протистояння та постконфліктної, у межах яких наявні певні етапи й періоди (с. 62–69). Різновид конфлікту, за переконанням Н. К. Войцехівської, визначають особливості структурних і динамічних елементів. Особливу увагу в монографії зосереджено на класифікації динамічних складників, які диференційовано за сферою, характером і формою ви-

яву, рівнем, тривалістю, спрямованістю впливу, складом, кількістю та взаєминами учасників, спланованістю їхніх дій, наслідками й способом розв'язання, джерелом, цілями, ступенем гостроти суперечностей, реальністю й об'єктивністю подій, значущістю для мовця, а також причинами виникнення. Крім цього, мовне втілення отримують конфлікт у сфері коду, контакту, контексту, конфлікт у формі неслухняності, ігнорування бажань співрозмовника чи їхньої несумісності, а також різні види суперечок (с. 84–87, 91–92). Виокремлено лінгвопрагматичні типи конфліктів (с. 96), комплекс об'єктивно-суб'єктивних причин, сукупність яких зумовлює внутрішні чи міжособистісні суперечності й визначає той чи інший різновид конфлікту. Звернення дослідниці до лінгвістичної конфліктології і теорії ввічливості дало підстави стверджувати, що підгрунтя конфліктів полягає в нерівності соціально-комунікативних статусів. Зокрема, за Н. К. Войцехівською, виникають опозиції «рівний проти рівного» (горизонтальні / симетричні конфліктні ситуації), «вищий проти нижчого» та «нижчий проти вищого» (вертикальні / асиметричні конфліктні ситуації) (с. 87–91). В основі такого поділу перебуває акт погрози «обличчю» співрозмовника та пов'язана з ним вірогідність виникнення конфлікту. Так, ризик того, що мовці конфліктуватимуть, зростає зі збільшенням соціальної дистанції, влади та рівня втручання мовця в права комунікативного партнера.

У третьому розділі «Учасники конфліктного дискурсу» йдеться про статус, типологію, комунікативні ролі й соціальні позиції співрозмовників, моделі комунікативної поведінки в суперечці.

Аналізуючи конфліктний дискурс як зіткнення мовців, стан їхнього протиборства, розбіжність інтересів, думок, комунікативних намірів, різне розуміння й оцінку ситуації та виникнення антипатії один до одного, Н. К. Войцехівська називає учасників сварки комунікативними опонентами, ворогами. Це припущення ґрунтується на тому, що «поняття конфлікту пов'язане з уявленням про удар, побиття, битву, ворожнечу», а тому «його можна тлумачити як своєрідну комуніка-

тивну “боротьбу, битву, війну” зі своїм опонентом — “ворогом”, “недругом”, “чужим” — за свої інтереси, погляди, переконання (протиленні інтересам, поглядам, переконанням мовця-опонента)» (с. 98).

У цьому розділі дослідниця ґрунтовно характеризує гендерні вияви агресії, подає розлогу типологію мовної особистості в дисгармонійному спілкуванні, висвітлює питання класифікації прямих і непрямих учасників комунікативної ситуації «конфлікт». Авторці вдається з'ясувати, що співрозмовники взаємодіють у дискурсі, виходячи зі своїх соціальних, інституційних і психологічних ролей, що впливають на вибір моделі діалогу у форматі ініціативи, а також стратегій впливу на партнера. Залежно від комунікативної інтенції мовці вибудовують дискурс з орієнтацією на бездіяльність, порозуміння чи протидію. Н. К. Войцехівська вважає, що в основі виділення типів, зорієнтованих на комунікативне суперництво мовних особистостей, перебувають певні характерологічні чи ситуативні особливості, етнокультурні, вікові, гендерні фактори, ситуація комунікації та ставлення до мовця-опонента. У рецензованій праці конфліктні мовні особистості також класифіковано за специфікою нервової системи, типом / рисами характеру, темпераментом, психологічною стійкістю, саморегуляцією та настановою; за манерою комунікативної поведінки, у тому числі за обдуманістю / спонтанністю мовленнєвої поведінки, використовуваними стратегіями, тактиками й прийомами; а також за роллю в дискурсі (с. 123–132).

Моделі комунікативної поведінки проаналізовано в четвертому розділі монографії. Тут основну увагу зацентровано на власне понятті «сценарій» конфліктного спілкування, висвітлено його різновиди — сценарій залагодження конфлікту (розв'язання суперечностей, урегулювання, загасання й усунення конфронтації) та сценарій розгортання суперечки. Сфокусовано увагу й на проміжних моделях урегулювання конфлікту. Теоретичні викладки проілюстровано прикладами з художньої літератури, проте такі ілюстрації видаються занадто розлогими на тлі невеликої кількості

фактичного матеріалу.

П'ятий розділ «Емоційний стан співрозмовників у конфліктному дискурсі» присвячено емоціям, які переживають мовці в процесі напруженого дискомфортного спілкування. Окреслюючи загалом коло негативних емоційних станів і вербальних / невербальних форм їхнього вияву, основну увагу дослідниця зосередила на так званій тріаді ворожості — деструктивних емоціях гніву, відрази й презирства, що найчастіше виникають у конфліктному дискурсі та впливають на його перебіг. Послуговуючись напрацюваннями в галузі лінгвокогнітивістики загалом і теорією когнітивної (концептуальної) метафори зокрема, Н. К. Войцехівська висновує, що негативні емоції у свідомості людини звичайно асоціюються з гарячою водою (газом), вогнем чи полум'ям, а поведінка розгніваного мовця — з небезпечним звіром.

У шостому розділі досліджено вербальні мовні засоби вираження агресії й ворожості до комунікативного партнера, що умовно поділяються на спеціалізовані (типові) та неспеціалізовані (нетипові), експліцитні й імпліцитні. Засоби деструктивної комунікативної поведінки проаналізовано на лексико-семантичному, морфологічному, словотвірному та граматичному мовних рівнях, а також з урахуванням комунікативної стратегії, у межах якої ними послуговуються (йдеться про стратегії дискредитації, самопрезентації, маніпуляції, агресії й співробітництва).

На нашу думку, дослідження набуло б логічної завершеності, якби було проаналізовано фонетичні ознаки мовлення вороже налаштованих співрозмовників; конкретизації потребують також і засоби оцінної модальності конфлікту.

У сьомому розділі «Конфлікт як зрежисована комунікативна гра» визначено поняття комунікативної / мовленевої маски та ввічливої брехні, схарактеризовано висловлення формальної та удаваної згоди, напівправди, наведено авторське бачення системи категорій «істина» — «правда» — «брехня».

Загальні висновки вмотивовані й компактні, повною мірою відображають зміст праці, однак їм дещо бракує проблемності викладу. На наш погляд, якість висновкової частини посилити б і статистичні аргументи.

Попри цю незначну хибу переконані, що рецензована праця теоретично й практично значуща: інвентаризований та систематизований матеріал може бути використаним у вищих навчальних закладах у межах курсів і спецкурсів із соціолінгвістики, теорії комунікації, прагмалінгвістики тощо. Дослідження варте й того, щоб бути опублікованим у форматі посібника чи підручника з лінгвоконфліктології.

Насамкінець зауважимо, що монографія Н. К. Войцехівської — не лише успішна спроба дослідження мовного фонду міжособистісного конфлікту, що має різні лінгвальні та екстралінгвальні вияви, а й вагоме поповнення бібліотеки української мовознавчої літератури.

Л. КОВАЛЬ
(Вінниця)